

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОЦЕСУ КОНФЛІКТУ В ШЛЮБНІЙ ПІДСИСТЕМІ «ПАРА»

FEATURES OF THE EMERGENCE AND PROCESS OF CONFLICT IN THE MARRIAGE SUBSYSTEM "COUPLE"

У статті розглянуто процес виникнення та розвитку конфлікту у сімейній парі. Обґрунтовано вибір респондентів для проведення опитування – пари, які прожили у шлюбі менше 10 років. Цей період відзначається як процес пристосування подружжя один до одного, розподілу сімейних ролей, формування зв'язків і встановлення певних правил. Проведено ознайомчу бесіду, у якій зазначалися мета дослідження, порядок і спосіб заповнення анкет, де було зазначено про конфіденційність дослідження. Описано використаний психодіагностичний інструментарій та його особливості проведення. Основна увага приділяється опису результатів емпіричної частини дослідження стосунків шлюбних пар. Розглянуто двовимірну модель регулювання конфлікту, основними вимірами якої є співпраця (пов'язана з турботою про інтереси інших у конфлікті) та наполегливість (характеризується емпатичним бажанням захистити власні інтереси). На основі цих двох вимірів продіагностовано такі методи посередництва конфлікту, як суперництво, пристосування, компроміс, уникнення, співпраця. У процесі аналізу визначено аспекти конфліктних змін: які форми поведінки характерні для людей у конфліктних ситуаціях, які саме типи поведінки більш продуктивні чи деструктивні, як стимулювати продуктивну поведінку в цілому. Визначено картину існуючих подружніх стосунків, включено суб'єктивний світ пари. Розкрито рівень задоволеності шлюбом у парі. Задоволеність шлюбом визначалася двома способами: відповідність між існуючим та очікуваним, тобто існуючими й можливими альтернативами, якби існуючі стосунки припинилися; ототожнення задоволеності шлюбом із суб'єктивним сприйняттям подружжя. Проаналізовано шість основних типів (критеріїв), які впливають на задоволеність шлюбом. Визначено зони найбільшого конфлікту в подружніх стосунках, ступінь згоди (або незгоди) у конфліктних ситуаціях і ступінь подружнього конфлікту. Проаналізовано та оцінено поведінку під час спілкування з чоловіком (дружиною) за п'ятибальною шкалою відповідно до 15 позицій, представлених у матриці.

Ключові слова: сім'я, шлюбна підсистема, конфліктні стосунки, віковий аспект, регу-

лювання конфлікту, задоволеність шлюбом, сімейні ролі.

This article discusses the process of the emergence and development of conflict in a married couple. The justified choice of respondents for the survey is couples who have been married for less than 10 years. This period is marked as a process of adaptation of the spouses to each other, the distribution of family roles, the formation of ties and the establishment of certain rules. An introductory conversation was held, in which the purpose of the study, the procedure and method of filling out the questionnaires were indicated, where the confidentiality of the study was indicated. The used psychodiagnostic tools and its features are described. The main attention is paid to the description of the results of the empirical part of the study of the relationship of married couples. A two-dimensional model of conflict regulation is considered, the main dimensions of which are cooperation (associated with concern for the interests of others in conflict) and perseverance (characterized by an emphatic desire to protect one's own interests). Based on these two dimensions, such conflict mediation methods as rivalry, accommodation, compromise, avoidance, cooperation are diagnosed. In the process of analysis, aspects of conflict changes were identified: what forms of behavior are typical for people in conflict situations, what types of behavior are more productive or destructive, how to stimulate productive behavior in general. The picture of existing marital relations is determined, the subjective world of the couple is included. The level of satisfaction with marriage in a couple is revealed. Satisfaction with marriage was defined in two ways: the correspondence between existing and expected, that is, existing and possible alternatives if the existing relationship ceased; identification of satisfaction with marriage with the subjective perception of spouses. Six main types (criteria) influencing marital satisfaction are analyzed. The zones of the greatest conflict in marital relations, the degree of agreement (or disagreement) in conflict situations and the degree of marital conflict are determined. Behavior when communicating with a spouse was analyzed and evaluated on a five-point scale in accordance with 15 positions presented in the matrix.

Key words: family, marital subsystem, conflict relations, age aspect, conflict regulation, marital satisfaction, family roles.

УДК 159.9.072.433

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.37>

Миропольцева Н.І.

к.психол.н.н.,

доцент кафедри психології

Чорноморський національний

університет імені Петра Могили

Процес трансформації в усьому світі, воєнні події в нашій країні супроводжуються тривожними ознаками розладу сімей як соціального інституту: зміною сімейних ролей, збільшення кількості розлучень, сімейно-побутових негараздів, падінням народжуваності, ослабленням виховного потенціалу родини та ін. Усе це дає підстави стверджувати, що становище сучасної сім'ї перебуває у переважно пригніченому стані, що може провокувати конфлікти у подружній парі.

Причини деяких сімейних проблем часто пов'язані або з особливостями шлюбних відносин, або з особистісними особливостями обох учасників шлюбу, що впливає на стабільність шлюбу. Стабільність шлюбу також залежить від задоволення потреб у взаєморозумінні, задоволення власної гідності. Якщо вищезазначені потреби не будуть задоволені, це вплине на емоційну та психологічну стабільність шлюбу та призведе до подружніх конфліктів.

Метою даного дослідження є дослідження особливостей виникнення та процесу конфлікту в шлюбній підсистемі «пара». Досліджувана вибірка складалася випадковим методом. Загальна вибірка для дослідження становила 136 осіб (68 подружніх пар) віком від 25 до 40 років, які прожили у шлюбі менше 10 років. Цей період можна описати як процес пристосування подружжя один до одного, розподілу сімейних ролей, формування зв'язків і встановлення певних «правил гри» у сімейному житті, включаючи напрям до стабільної, «здорової» сім'ї. Переважна більшість респондентів була у віці від 25 до 30 років. Отримані показники за віковим розподілом подружніх пар свідчать про те, що більшість пар є ригідними саме у період від 25 до 35 років, адже особистості більш старшого віку мають сталі погляди на життя і не дуже бажають зраджувати своїм власним інтересам та готові миритися з «забаганками» партнера.

А люди молодші за віком готові до дій, спрямованих на виправлення конфліктної ситуації, при цьому спроможні самостійно визнавати, що потенційно власна позиція у конфлікті може бути не 100%-м єдиним вірним варіантом.

Дослідження проводилося як діагностика на базі Миколаївського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Усі пари із задоволенням ішли на контакт, ніхто з вибраних пар не відмовлявся від участі в дослідженні, багатьох зацікавили результати дослідження їхніх стосунків. Діагностуванню передувала ознайомча бесіда, у якій зазначалися мета дослідження, порядок і спосіб заповнення анкет, де було зазначено про конфіденційність дослідження.

Для здійснення емпіричного дослідження нами було використано такі методики: методику «Стилі конфліктної поведінки» (К. Томас); методику «Задоволеність шлюбом» (за В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко); методику «Характер взаємодії подружжя в конфліктній ситуації» (за Ю.Є. Альшиною, Л.Я. Гозманом); методику «Самооцінка конструктивної взаємодії в подружніх стосунках» (за С.М. Ємельяновим) [3; 4].

Методика «Стилі конфліктної поведінки» (К. Томас) створена для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях К. Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфлікту, основними вимірами якої є співпраця (пов'язана з турботою про інтереси інших у конфлікті) та наполегливість (характеризується емоційним бажанням захистити власні інтереси). На основі цих двох вимірів автор визначив такі методи посередництва конфлікту: суперництво (конкуренція) – це прагнення просувати свої інтереси за рахунок інших; пристосування – на протигагу конкуренції жертвування власними інтересами заради

інших; компроміс; уникнення – ні прагнення до співпраці, ні прагнення до досягнення власних цілей; співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, яка повністю задовольняє інтереси обох сторін [4, с. 32].

Методика «Задоволеність шлюбом» (за В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко) призначена для діагностики задоволеності шлюбом, ступеня згоди або неузгодженості, щодо задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари чи групи, з'ясування ступеня задоволеності шлюбом у тій чи іншій соціальної групі. Методика являє собою одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, що належать до різних сфер: сприйняття себе та партнера, думки, оцінки, ставлення тощо [3, с. 63].

Дана методика не лише визначає картину існуючих подружніх стосунків, а й охоплює суб'єктивний світ, досліджуючи всю його складність. Розробляючи початковий набір тверджень для діагностування, автори виходили з ідеї задоволеності шлюбом як досить стійкого емоційного явища – почуття, яке проявляється як безпосередньо в емоціях, що виникають у різних ситуаціях, так і в різних думках.

Задоволеність шлюбом визначали двома способами: відповідність між існуючим і очікуваним, тобто існуючими та можливими альтернативами, якби існуючі стосунки припинилися; ототожнення задоволеності шлюбом із суб'єктивним сприйняттям подружжя.

Задоволеність шлюбом також вважається узагальненою емоцією, узагальненим переживанням, і варто зазначити, що це стійке емоційне відчуття може виражатися як в емоціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях [1, с. 392].

На задоволеність шлюбом впливає якість міжособистісних стосунків, при цьому особлива увага приділяється важливості сприйняття й оцінки конгруентності ролей партнера та адекватності ролей, тобто відповідності власної ролі партнера ступеню успішності шлюбу. Що стосується розподілу ролей у сім'ї, то прямого зв'язку із задоволеністю шлюбом немає. Докази показують, що чим вище задоволеність партнера роллю, тим більше відповідність між оцінкою партнером виконання ролі та його очікуванням від нього, тим вище оцінка якості власної рольової поведінки та рольової поведінки партнера.

Так, В.А. Сисенко у своїй статті описує, що «основним чинником, який скріплює подружні зв'язки, є емоційний зв'язок: любов, емоційна прив'язаність» [4, с. 34]. Відповідно, учені припускають, що суб'єктивна задоволеність чи незадоволеність шлюбом є, по суті, універсальною характеристикою, а не результатом раціональної оцінки успіху шлюбу за певними параметрами. Тестовий матеріал являє собою

одновимірну шкалу, що складається із 24 тверджень, які охоплюють різні сфери: сприйняття, думки, оцінки, установки, ставлення щодо себе та свого партнера і т. д.

Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктній ситуації» (за Ю.Є. Альшиною, Л.Я. Гозманом) допомагає визначити зони найбільшого конфлікту в подружніх стосунках, ступінь згоди (або незгоди) у конфліктних ситуаціях і ступінь подружнього конфлікту. У бланку анкетування описано 32 ситуації подружніх взаємодій конфліктного характеру.

Є два варіанти методики – для чоловіків і жінок, які перебувають у однаковій ситуації. Респондентам пропонують вибрати можливий варіант відповіді, який відображає різні формати відповідей: активне вираження незгоди, пасивне вираження незгоди, пасивне очікування, пасивне вираження згоди та активне вираження згоди. Відповіді адресовані певним чином і дають можливість виявити ступінь сімейного конфлікту [3, с. 71].

Окрім того, ситуації можна поділити на дві групи за «винуватцем конфлікту». Слово «провина» взято в лапки, тому що йдеться не про реальну провину (яку часто важко виявити), а про привід до сварки.

Методика «Самооцінка конструктивної взаємодії в подружніх стосунках» (за С.М. Ємельяновим) дає змогу проаналізувати та оцінити поведінку під час спілкування з чоловіком (дружиною) за п'ятибальною шкалою відповідно до 15 позицій, представлених у матриці [3, с. 48].

Відповідний психологічний інструментарій дасть змогу ширше розглянути та дослідити взаємодію у сімейних парах, аби підтвердити мету зазначеного дослідження.

За результатами отриманих даних за методикою «Стилі конфліктної поведінки» (К. Томас) було створено таблицю за показниками середнього балу для кожного стилю поведінки в подружньому конфлікті як для чоловіків, так і для дружин окремо (табл. 1).

За результатами попереднього зрізу даних можна зробити висновок, що стилями поведінки, які найбільше проявляються в парних конфліктах, є стилі «компроміс» і «унікнення». Наступним за частотою використання є стиль «співпраця». Такі стилі, як «суперництво» та «приспосовання», використовувалися рідше, але ці стилі конфліктної поведінки використовувалися між парами майже однаковою мірою. Можна помітити, що домінуючим буде стиль «компроміс».

Зафіксовано також тенденцію, відповідно якої чоловіки більш схильні до стилю «компроміс», аніж жінки. Якщо демонструється стиль «співпраця», прагнення подружжя до автономії буде менш очевидним. Стиль «унікнення» залишається характерним стилем не тільки серед чоловіків і дружин.

Стиль «унікнення» дружини використовують частіше, ніж стиль «приспосовання», що може говорити про занижену самооцінку жінки та невміння відстояти свою позицію. Дружини на цьому етапі більш активно відстоюють власні інтереси, більше уваги приділяють відстоюванню власних поглядів, готові вирішувати проблеми на рівних із партнером або шляхом взаємних рішень, а не прислухатися лише до слів та думок партнера.

Таким чином, стиль «суперництво» як показник вирішення конфлікту є однаковим для дружин і чоловіків. «Суперництво» – це найнебезпечніший спосіб, який може перетворити зовнішні конфлікти на пряме протистояння думок та поглядів на життя. Чоловіки, добре знаючи про це, балансують у своїй поведінці, не даючи їй розвиватися.

У дружин більш виражений стиль «приспосовання», ніж у чоловіків. Це можна пояснити тим, що дружини приділяють більше уваги підтримці соціальних стосунків, аніж чоловіки. Дружини, які використовують такий стиль поведінки, знають про існування зовнішнього конфлікту і намагаються пристосуватися до нього за допомогою різних поведінкових стратегій.

За даною методикою отримали такі результати: більшість респондентів – 27,2% вибирає стиль поведінки «компроміс» для вирішення конфліктних ситуацій; 23% – «суперництво» як спосіб поведінки в конфлікті, який характеризується прагненням досягти задоволення власних інтересів за рахунок іншого; 22,4% – «унікнення» як прямий вихід із конфлікту; 15,7% респондентів вибирають стиль взаємодії у конфлікті «співпраця», тому як і чоловік, і дружина прагнуть мати можливість до альтернативи, які повністю відповідатимуть інтересам обох сторін; 5,8% респондентів вибрали стиль поведінки «приспосовання», що характеризується самопожертвою власних інтересів заради інтересів інших у конфліктних ситуаціях.

Динаміка переваг щодо вибору способу вирішення конфлікту така: найпоширенішим методом вирішення конфлікту стає «компро-

Таблиця 1

Усереднені показники результатів за стилем поведінки у конфлікті сімейних пар

Розподіл	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Приспосовання
чоловіки	5,7	6,0	6,5	6,3	5,1
дружини	5,1	6,3	6,0	5,9	5,5

міс» із часом, оскільки збільшується подружнє життя (у чоловіків цей показник із часом зростає, у жінок – навпаки). «Співпраця» серед чоловіків також зростала зі стажем у шлюбі, тоді як серед жінок вона зменшувалася, але незначно. Тобто у подружніх парах із часом виникла тенденція до використання у вирішенні конфліктних ситуацій проактивних стилів поведінки – «компромісу», «співробітництва», меншою мірою – пасивного «пристосування». При цьому загальна картина залишилася практично незмінною: конструктивне вирішення конфліктів переважало над деструктивним протягом усього існування шлюбу як у чоловіків, так і у жінок.

Таким чином, можна прослідкувати чітку тенденцію жіночих духовних цінностей, спрямованих на розвиток внутрішньої гармонії та альтруїстичних рис характеру. Чоловіки можуть бачити матеріальні та соціальні цінності вище духовних, що можна пояснити їхнім прагненням до самозабезпечення, незалежності та тіснішого контакту із соціальним середовищем для підтримки себе та своїх сімей.

Якщо брати загальні результати, то можна сказати, що жіночі та чоловічі цінності є взаємодоповнюючими. Жіноча пасивна ціннісна орієнтація є домінуючою, а чоловіча активна ціннісна орієнтація створює сприятливі умови для розвитку гармонійних стосунків, що може свідчити про задоволеність шлюбом.

Методика «Задоволеність шлюбом» (за В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко) використовується для діагностики кризових станів у подружжя на будь-якому етапі життєвого циклу сім'ї. Ця методика дає змогу не тільки визначити картину існуючих подружніх стосунків, а й зрозуміти суб'єктивний світ, досліджуючи всю його складність. З'явилася необхідність графічно представити результати дослідження щодо рівня задоволеності шлюбом подружніх пар.

Більшість респондентів, 38 сімейних пар, були задоволені своїм шлюбом, але 30 пар також мали проблеми у стосунках. За результатами аналізу задоволеності шлюбом можна побачити, що в сумі загальної вибірки задоволеність шлюбом у чоловіків (середній бал 35,4%) вище, ніж у жінок (34,8%). Більшість подружжя (75%) дуже задоволена своїм шлюбом. Різниця у задоволеності шлюбом між парами коливалася від нуля до п'яти балів із середньою різницею в 1,8 бали.

Під час роботи з експериментальними даними, отриманими в результаті обробки даних за методикою задоволеності шлюбом, усі суб'єкти були розділені на шість категорій: невдалі шлюби, відносно невдалі шлюби, перехідні шлюбні форми, успішні шлюби, успішні шлюби, абсолютно вдалі шлюби.

Результати діагностики показали таке:

- 35% респондентів були повністю задоволені своїм шлюбом;
- 25% – майже повністю задоволені сімейними стосунками, 15% (шість пар) – дуже задоволені своїм шлюбом;
- 10% відчували, що вони частково незадоволені;
- 10% указали, що вони більше незадоволені своїм шлюбом, аніж задоволені;
- 5% відчують проблеми, дуже незадоволені.

Діагностування за даною методикою дало змогу дослідити взаємодію 40 сімейних пар: по-перше, особисто випробувати відомі методики визначення задоволеності шлюбом серед подружжя; по-друге, визначити рівень задоволеності шлюбом конкретної сімейної пари; по-третє, на основі проведеного дослідження, а також показника «Задоволеність шлюбом» рекомендувати психокорекційні заходи щодо оптимізації подружніх відносин у даних парах.

Аналіз дослідження рівня конфліктності у парі за методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктній ситуації», розробленою Ю.Є. Альошиною та Л.Я. Гозманом, дає змогу розділити сімейні стосунки на вісім сфер, у яких найчастіше виникають конфлікти інтересів, а саме: проблеми у стосунках із родичами та друзями; проблеми, пов'язані з вихованням дітей; прояв прагнення до автономії; порушення рольових очікувань; невідповідність норм поведінки; прояви ревності; відмінності у ставленні до грошей.

Умовний розподіл пар здійснювався так:

– перша група пар, до яких можна віднести пари №№ 3, 5, 7, 13, 15, 17, 20, 21, 23, 26, 31, 32, 33, 36, 39 (сімейні пари у цій групі мали хорошу згоду та знижували рівень конфлікту в багатьох ситуаціях, у яких міг виникнути конфлікт. Конфліктних пар не знайдено. У конфліктних ситуаціях кожен несе власну самотійну відповідальність);

– друга група пар, до яких можна віднести пари №№ 21, 2, 4, 9, 10, 11, 42, 54, 22, 25, 28, 29, 35, 37, 38 (загалом у парах у конфліктних ситуаціях ступінь згоди у цілому непоганий, а конфліктність середнього рівня. Сфери, які викликають конфлікт: невідповідність рольових очікувань і норм поведінки; відмінності у ставленні до грошей. У разі конфлікту чоловік звинувачує себе, а дружина вважає, що причина конфлікту належить чоловікові);

– до третьої групи потрапили пари №; 16, 18, 19, 34, 40 (серед сімейних пар у цій групі у багатьох конфліктних ситуаціях спостерігалася згода вище середнього і конфліктність трохи вище середнього. Сфери, що викликали конфлікт: стосунки з родичами, проблеми виховання дітей та невідповідності норм пове-

дінки. Існують також суперечливі питання з очікуваннями характеру та відмінностями у ставленні до грошей. У разі конфлікту чоловік звинувачує себе, а дружина вважає, що причина конфлікту належить чоловікові);

– четверта група, до якої увійшли подружні пари №№ 6, 8, 24, 27, 30 (у багатьох конфліктних ситуаціях вони погоджуються значно нижче середнього і мають високий рівень конфліктності. Сфери, що спровокували конфлікт: прояви ревності; прояви домінування одного з подружжя; відмінності у ставленні до грошей. Боротьба за автономію та порушення рольових очікувань є ситуаціями, які викликають конфлікт. Коли виникає конфлікт, дружина ухиляється від відповідальності, а чоловік вважає, що причину конфлікту надає дружина).

За результатами дослідження у двох останніх групах подружніх пар спостерігалось порушення комунікативного складника подружніх стосунків.

За методикою «Самооцінка конструктивної взаємодії в подружніх стосунках», розробленою С.М. Ємельяновим, отримали такі результати:

– у пар, у яких бал становить від 4,5 до 5,0, здатність до конструктивної взаємодії у стосунках знаходиться на високому рівні, виключаючи можливість конфлікту. До таких пар відносяться пари 3, 5, 7, 13, 15, 17, 20, 21, 23, 26, 31, 32, 33, 37. Серед пар, у яких чоловік і дружина набрали від 4,0 до 4,5, рівень здатності до конструктивної взаємодії був вище середнього. Тому, щоб усунути конфлікт у стосунках, подружжю слід переглянути свої особисті позиції щодо нерациональної поведінки. Це пари №№ 1, 2, 4, 9, 10, 11, 12, 14, 22, 25, 28, 29, 35, 36, 38, 39;

– серед подружніх пар отримано оцінку від 3 до 3,5, у яких рівень здатності до конструктивної взаємодії був середнім. Тому ймовірність конфліктів дуже велика. Парам необхідно серйозно задуматися над деякими поведінковими позиціям. До цієї групи відносяться пари №№ 16, 18, 34, 40, 19, 30;

– у пар із результатом менше 3 балів є висока ймовірність конфлікту з чоловіком (дружиною) через нижчий рівень конструктивної комунікативної компетентності. Це пари №№ 56, 48, 64, 67, що відповідають цьому критерію. Їм потрібно дуже ретельно розглянути більшість поведінкових позицій, викладених у тесті, незалежно від того, чи є вони чоловіками чи дружинами, і активно працювати над поліпшенням власних стосунків.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного експерименту можна сказати, що більшість респондентів використовує найчастіше притаманний їм стиль поведінки в конфліктній ситуації, за рівнем задоволеності шлюбом здебільшого пари прагнуть гармонізувати власний стиль поведінки й уникнути конфліктів, при цьому за рівнем взаємодії конфліктності достатньо багато є напруги та активних дій у протилежний бік. Респонденти оцінюють свої дії як єдино вірний варіант взаємодії у парі, вимагаючи від партнера більшого, натомість відсутні самостійні дії на згасання конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Котлова Л.О. Проблема конфліктності в молодій сім'ї в період первинної адаптації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2014. Вип. 41. С. 391–396.
2. Кравченко А.В., Тверезовська Н.Т. Виникнення і попередження конфліктів у молодого подружжя. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. 2015. Вип. 220. С. 253–258.
3. Оліфірович Н.І., Зінкевич-Куземкіна Т.А., Велента Т.Ф. Психологія сімейних криз. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 360 с.
4. Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників : збірник практичних матеріалів. Київ, 2020. 132 с.
5. Сысенко В.А. Разводы: динамика, мотивы, последствия *Социологические исследования*. 2010. № 2. С. 32–40.